

Stabil yrkesdeltakelse, men økt ledighet

Yrkesdeltakelsen var noe lavere i 2009 enn i rekordåret 2008. Men arbeidsledigheten økte i samme periode, spesielt blant menn. De arbeidsledige brukte lengre tid på å finne seg arbeid i 2009 enn året før. Flere kvinner jobber heltid, og andelen midlertidig ansatte var rekordlav. Det fysiske arbeidsmiljøet har over tid bedret seg på en del områder. Omtrent like mange opplever manglende tilbakemelding fra sjefen i 2009 som i 2006, og de som jobber skift- eller turnus, opplever dette i større grad enn andre. De har også mindre grad av selvbestemmelse i jobben enn andre ansatte.

Sysselsettingen falt med rundt 10 000 personer fra 2008 til 2009, og arbeidsledigheten økte med 15 000 ifølge arbeidskraftundersøkelsen (AKU) (se tekstboks). Det betyr at arbeidsstyrken, som er summen av disse, falt med rundt 5 000 personer. Arbeidsstyrken som andel av befolkningen (yrkesdeltakelsen) sank med 1,1 prosentpoeng fra det rekordhøye nivået i 2008, til 72,8 prosent i 2009. 82 000 personer var arbeidsledige i 2009, noe som utgjorde 3,2 prosent av arbeidsstyrken (se tekstboks om sentrale begreper). I første halvår 2010 viser sesongjusterte tall en vekst i sysselsettingen og en stabil utvikling i arbeidsledigheten.

Omslag i arbeidsmarkedet

Fra 2007 til 2008 ble det 84 000 flere personer i arbeidsstyrken, eller en økning på 3,4 prosent ifølge AKU. Vi må helt tilbake til 1976 for å finne en høyere prosentvis økning i arbeidsstyrken sammenlignet med året før (4,2 prosent økning). I løpet av utgangen av 2008 og første halvdel av 2009 flatet imidlertid veksten ut, og i tredje kvartal 2009 sank antallet personer i arbeidsstyrken med 20 000 personer sammenlignet med tilsvarende kvartal året før. Antallet personer i arbeidsstyrken i de to første kvartalene av 2010 har ligget på omtrent samme nivå som de to tilsvarende kvartalene i 2009. Siden befolkningen i alderen 15-74 år er økende, innebærer dette en viss nedgang i yrkesdeltakelsen.

Menn deltar i noe større grad enn kvinner i yrkeslivet. I 2009 var yrkesdeltakelsen 75,6 prosent for menn og 69,8 prosent for kvinner. Fra 2008 til 2009 har det vært størst nedgang blant de unge. Andelen menn og kvinner 15-24 år i arbeidsstyrken sank med henholdsvis 4,1 og 2,3 prosentpoeng (til 58,0 og 59,2 prosent). En av forklaringene på nedgangen er at færre unge velger å jobbe eller forsøker å finne en jobb ved siden av skolegangen eller studiene når det lav etterspørsel etter arbeidskraft. I løpet av 2009 og 2010 har det vært en økning i antallet unge utenfor arbeidsstyrken som oppgir utdanning

Sentrale begreper

Arbeidsstyrken er summen av antall sysselsatte og arbeidsledige. *Sysselsatte* er personer med inntektsgivende arbeid. *Arbeidsledige* er personer uten inntektsgivende arbeid, men som forsøker å skaffe seg arbeid, og som kan begynne i arbeid straks.

Arbeidsledighetsprosenten regnes av arbeidsstyrken. *Yrkesfrekvens/yrkesdeltakelse* omfatter både sysselsatte og arbeidsledige og viser forholdet mellom arbeidsstyrken og befolkningen. Andelen sysselsatte viser forholdet mellom sysselsatte og befolkningen.

Erik Herstad Horgen og Elisabeth Rønning

Arbeidskraftundersøkelsen (AKU)

AKU er en utvalgsundersøkelse på nasjonalt nivå som dekker alle personer i alderen 15-74 år registrert bosatt i Norge. Fra 2006 ble aldersgrensen for å bli med i utvalget senket fra 16 til 15 år.

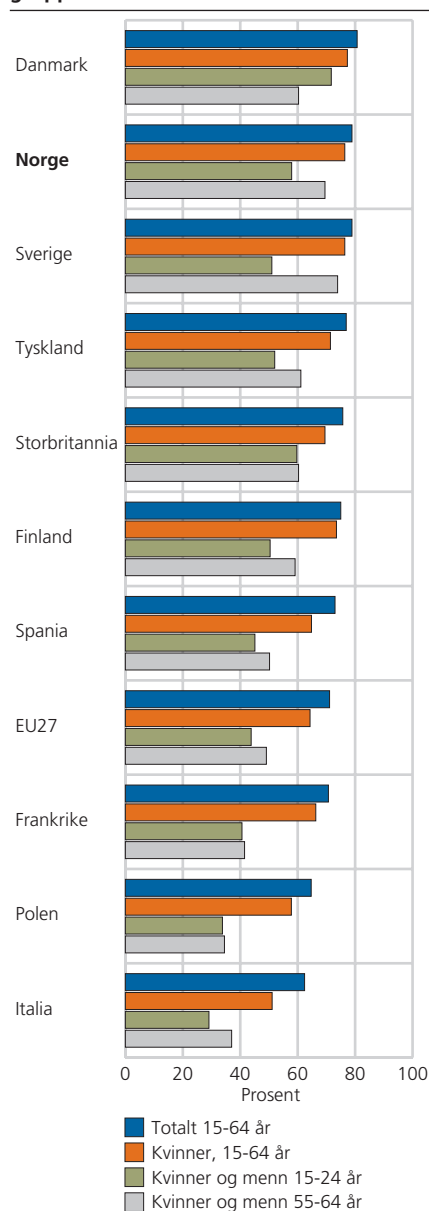
På grunnlag av Det sentrale folke- registeret trekkes det tilfeldig ut et antall familieenheter bestående av til sammen 24 000 personer (per kvartal) i den aktuelle aldersgruppen. Hvert familiemedlem i denne alderen intervjues om sin tilknytning til arbeidsmarkedet i en nærmere spesifisert referanseuke. Intervjuobjektene deltar i alt åtte ganger i løpet av åtte påfølgende kvartaler, slik at utvalget fornyes med 1/8 hvert kvartal. Svarprosenten er om lag 86 prosent.

Erik Herstad Horgen er statsviter og førstekonsulent i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for arbeidsmarkedsstatistikk. (erik.horgen@ssb.no)

Elisabeth Rønning er sosiolog og seniorrådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for leveårsstatistikk. (elisabeth.ronning@ssb.no)

Figur 1. **Personer i arbeidsstyrken, etter kjønn og aldersgruppe. 15-64 år. Utvalgte land. 2009. Prosent av personer i hver gruppe**

Kilde: Eurostat.

som sin hovedsakelige virksomhet. Blant de eldre 55-66 år har yrkesdeltakelsen holdt seg stabil.

Yrkesdeltakelsen er svært høy i Norge og resten av Skandinavia sammenlignet med mange andre europeiske land. I 2009 utgjorde arbeidsstyrkens andel av befolkningen 79 prosent eller høyere for de i alderen 15-64 i alle de tre skandinaviske landene, mens gjennomsnittet for EU var 71 prosent. En av årsakene til dette er at kvinner og eldre i Skandinavia deltar i arbeidslivet i høyere grad enn i andre europeiske land (se figur 1). Yrkesdeltakelsen blant unge er også høyere i Skandinavia enn i EU sett under ett fordi mange unge skandinaver velger å jobbe ved siden av skolegang eller studier.

Færre sysselsatte

Fra 2008 til 2009 sank antallet sysselsatte med om lag 10 000 personer – til 2 508 000 i 2009 (AKU). Andelen sysselsatte av befolkningen i alderen 15-74 år sank med 1,3 prosentpoeng til 70,5 prosent. Antall sysselsatte kvinner holdt seg stabilt fra 2008 til 2009, men andelen sank fra 68,8 til 67,9 prosent. Det ble rundt 12 000 færre menn blant de sysselsatte i dette tidsrommet, og andelen sank med 1,9 prosentpoeng til 72,9 prosent.

Ifølge den registerbaserte sysselsettingsstatistikken (se tekstboks) var det en nedgang i sysselsettingen i sekundærnæringene på 3,7 prosent fra fjerde kvartal 2008 til samme kvartal 2009. Nedgangen kom innenfor industri og bygge- og anleggsvirksomhet, mens det var en økning innenfor bergverksdrift, utvinning av olje og gass samt produksjon av elektrisitet, vann og renovasjon. For de tjenesteytende næringene var det samlet sett en nedgang i sysselsettingen på 0,4 prosent fra 2008 til 2009. Det var i privat tjenestesektor at nedgangen kom, mens det var vekst i både statlig og kommunal forvaltning. Varehandel, transport, hotell- og restaurantvirksomhet samt forretningsmessig tjenesteyting hadde alle stor nedgang, mens det var en større vekst innenfor offentlig administrasjon, forsvar, undervisning og helse- og sosialtjenester.

Høyere arbeidsledighet ...

Arbeidsledigheten i 2009 var 3,2 prosent (AKU), mot 2,6 prosent året før. Dette tilsvarte 82 000 personer og var en økning på 15 000 fra året før. Dette er fortsatt lavere enn nivået vi hadde i periodene 1989-1997 og 2003-2005 (se figur 2). Hittil i 2010 har arbeidsledigheten ligget på mellom 3,4 og 3,6 prosent (sesongjusterte tall), eller mellom 88 000 og 94 000 personer. Det er en god del lavere enn nivået i mange andre land. EU hadde i mai 2010 en gjennomsnittlig arbeidsledighet på 9,6 prosent, men det er store forskjeller blant medlemslandene (se figur 3). Mens Spania hadde en arbeidsledighet på hele 20 prosent, lå for eksempel Nederland mye nærmere nivået i Norge med sine 4,3 prosent.

Den registerbaserte sysselsettingsstatistikken

Statistikken omfatter bosatte personer 15-74 år som har utført arbeid av minst én times varighet i referanseuken, eller som var midlertidig fraværende fra slikt arbeid. Data for den registerbaserte sysselsettingsstatistikken er basert på flere ulike registre. De viktigste er NAVs arbeidsgiver-/arbeidstakerregister, lønns- og trekkoppgaverregisteret og selvangivelsesregisteret administrert av Skattedirektoratet, registeret over vernepliktige og sivilarbeidere fra henholdsvis Vernepliktsverket og Siviltjenesteadministrasjonen, og Enhetsregisteret/Bedrifts- og foretaksregisteret.

Av de 82 000 arbeidsledige i 2009 var 49 000 menn. Fra 2008 til 2009 økte arbeidsledigheten med 15 000, hvorav 11 000 var menn. Men ettersom menn i større grad jobber i konjunkturutsatte næringer, blir de i høyere grad enn kvinner rammet av økt arbeidsledighet under økonomiske nedgangstider. I figur 2 ser vi at ledigheten har vært høyere blant menn enn blant kvinner i periodene med lavkonjunktur og høy arbeidsledighet.

På grunnlag av konjunkturtrendene anslår Statistisk sentralbyrå (2. september 2010) at arbeidsledigheten når en topp i 2012 med 3,8 prosent, og at den deretter kommer til å synke. Sysselsettingen forventes å øke i 2011, og det samme antar man at arbeidsledigheten gjør, fordi arbeidsstyrken forventes å øke noe mer enn sysselsettingen. De gjeldende prognosene er noe mer optimistiske når det gjelder arbeidsmarkedet enn prognosene fra desember 2008 til mai 2009, som alle antydte en arbeidsledighet på minst 4,5 prosent i 2011 (Statistisk sentralbyrå, 4. desember 2008, 19. februar 2009 og 28. mai 2009).

... og flere langtidsledige

Antallet langtidsledige økte ifølge AKU fra 12 000 i 2008 til 20 000 året etter, og denne gruppen utgjorde dermed en fjerdedel av de arbeidsledige i 2009. Langtidsledige er personer som har vært arbeidsledige i mer enn 26 uker. Nesten hele økningen kom blant menn. I 2009 var det derfor omtrent dobbelt så mange langtidsledige menn som kvinner. Dette kan ha sammenheng med at menn i større grad enn kvinner jobber i konjunkturutsatte næringer. Kvinner jobber i større grad i offentlig sektor og i næringer som generelt er mindre utsatt for virkningene av konjunkturedringer. De arbeidsledige i 2009 hadde i gjennomsnitt søkt etter jobb i 21,2 uker. Dette var tre uker lenger enn året før, og gjennomsnittlig ledighetsperiode har fortsatt å stige i 2010.

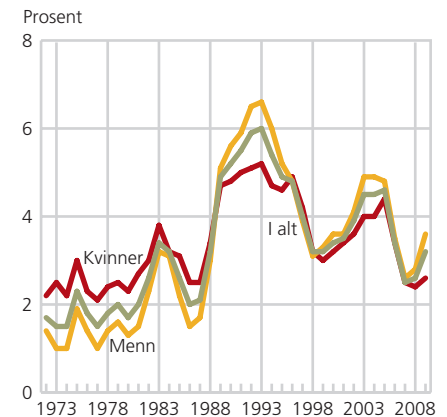
Flere kvinner på heltid

I 2009 var det 696 000 kvinner som hadde heltid som avtalt/vanlig arbeidstid, en økning på 5 000 fra året før. Dette tilsvarte 58,6 prosent av de sysselsatte kvinnene. Selv om andelen var omtrent på samme nivå som året før, var det likevel det høyeste årsgjennomsnittet som er registrert i AKU. Helt fram til slutten av 1980-tallet jobbet under halvparten av de sysselsatte kvinnene heltid. Heltidsarbeid er likevel fortsatt langt vanligere blant menn, 86,1 prosent i 2009.

Blant menn som jobber deltid, er det vanligere å jobbe kort deltid (1-19 timer i uken) enn lang deltid (20-36 timer), mens blant kvinner er det motsatt. Andelene som jobber kort deltid, er 7,9 prosent blant menn og 17,8 prosent blant kvinner, mens de tilsvarende andelene som jobber lang deltid, er henholdsvis 5,9 og 23,6 prosent. Dette henger blant annet sammen med at deltidsarbeidende menn, i mye større utstrekning enn blant kvinner, er ungdom som arbeider ved siden av studier. For kvinner er deltidsarbeid en mye mer vanlig tilpasning også blant voksne. I den kvinnedominerte helse- og sosialnæringen arbeidet mer enn hver fjerde sysselsatte lang deltid i 2009. I de to mannsdominerte næringene industri og bygge- og anleggsvirksomhet var det samme år henholdsvis 89 og 93 prosent som jobbet heltid.

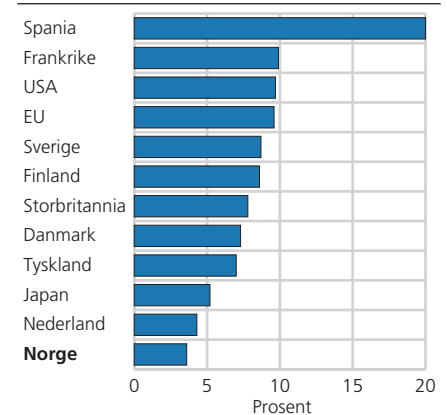
Over halvparten av de deltidsarbeidende jobber enten innenfor varehandel eller helse- og sosialnæringen. Dette utgjorde henholdsvis 38 og 45 prosent av de sysselsatte i disse to næringene. Deltidsarbeid er også svært vanlig innenfor overnattings- og serveringsvirksomhet og innenfor personlig tjenesteyting

Figur 2. **Arbeidsledige i prosent av arbeidsstyrken, etter kjønn. 15-74 år. 1972-2009. Prosent av personer i hver gruppe**

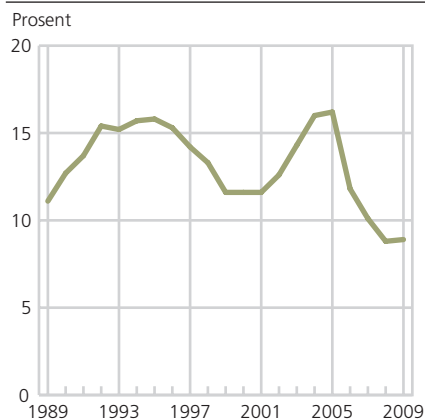
Kilde: Arbeidskraftundersøkelsene, Statistisk sentralbyrå.

Figur 3. **Arbeidsledige i prosent av arbeidsstyrken (sesongjustert). 15-74 år. Utvalgte land. Mai 2010**

Kilde: Eurostat.

Figur 4. Undersysselsatte i prosent av de deltidssysselsatte. 15-74 år. 1989-2009

Kilde: Arbeidskraftundersøkelsene, Statistisk sentralbyrå.

(henholdsvis 47 og 42 prosent), men disse to næringene sysselsetter langt færre personer enn de to ovennevnte næringene.

Fortsatt få undersysselsatte

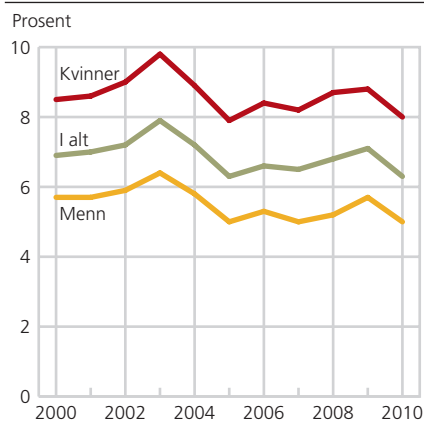
I 2009 var det 60 000 undersysselsatte, noe som tilsvarte 9 prosent av de deltidssysselsatte (se figur 4). Undersysselsatte er sysselsatte med deltid som avtalt arbeidstid og som har forsøkt å få mer arbeid. Dette var omtrent på samme nivå som i 2008, da andelen undersysselsatte var rekordlav. I periodene 1992-1996 og 2004-2005 var andelen helt oppe i 15 og 16 prosent. Det store flertallet av de undersysselsatte er kvinner, og dette henger sammen med at deltidsarbeid er mye vanligere blant kvinner enn blant menn. I 2009 utgjorde kvinnene mer enn tre fjerdedeler av de undersysselsatte (46 000).

I 2009 var det 186 000 midlertidig ansatte i Norge, noe som tilsvarte 8,1 prosent av de ansatte i alt. Dette var den laveste andelen midlertidig ansatte siden målingene av dette startet på midten av 1990-tallet. I 2009 var andelen midlertidig ansatte 9,7 prosent blant kvinner og 6,4 prosent blant menn. I hele perioden fra 1996 til 2009 har andelen midlertidig ansatte vært 3-5 prosentpoeng høyere blant kvinner enn blant menn. Nedgangen i antallet midlertidig ansatte var på 24 000 personer fra 2008 til 2009, 16 000 færre kvinner og 8 000 færre menn. Halvparten av nedgangen kom innenfor undervisning og innenfor helse- og sosial, med 6 000 færre midlertidig ansatte i hver næring.

Nedgang i sykefraværet

I andre kvartal 2010 falt sykefraværet med 10,7 prosent sammenlignet med samme kvartal året før (se tekstboks). Det totale sykefraværet, målt i sykefraværsdagsverk i prosent av avtalte dagsverk, lå dermed på 6,3 prosent andre kvartal i år (se figur 5). I andre kvartal 2001, som var året da den første avtalen om et inkluderende arbeidsliv ble inngått, var det totale sykefraværet 7 prosent. Dette tilsvarer en nedgang på 9,4 prosent fra 2001 til 2010. Også i første kvartal 2010 var det en nedgang i det totale sykefraværet sammenlignet med samme kvartal året før.

Figur 5. Totalt sykefravær for arbeidstakere 16-69 år (legemeldt og egenmeldt), etter kjønn. 2. kvartal 2000-2. kvartal 2010. Tapte dagsverk i prosent av avtalte dagsverk

Kilde: Den sentrale sykefraværsstatistikken, Statistisk sentralbyrå.

Statistikk om sykefravær

Sykefraværsprosenten viser forholdet mellom sykefraværsdagsverk og avtalte dagsverk.

Tallene er hentet fra Den sentrale sykefraværsstatistikken (<http://www.ssb.no/emner/06/02/sykefratot/>). Den viser egenmeldt og legemeldt sykefravær for arbeidstakere. Statistikken baserer seg på et register hos NAV over alle sykmeldinger utfylt av leger (Sykmeldingsregisteret) og en utvalgsundersøkelse til om lag 10 000 bedrifter som dekker egenmeldt fravær. Statistikken omfatter ikke selvstendig næringsdrivende, vernepliktige eller fravær på grunn av barns sykdom eller omsorgs- og fødselspermisjoner.

Det var en kraftig nedgang i det legemeldte sykefraværet som gjorde at det totale sykefraværet gikk ned fra andre kvartal 2009 til samme kvartal i 2010. Mens det egenmeldte sykefraværet holdt seg uendret, gikk det legemeldte sykefraværet ned med 12,3 prosent. Den samlede nedgangen var større blant menn (12,2 prosent) enn blant kvinner (9,5 prosent). Sykefraværsprosenten for kvinner og menn lå på henholdsvis 8 og 5 prosent i andre kvartal 2010. Nedgangen i sykefraværet i andre kvartal 2010 kom i alle næringer, men blant de største næringene var den sterkest innenfor bygge- og anleggsvirksomhet

samt informasjon og kommunikasjon. Nedgangen var her på henholdsvis 16,9 og 15,3 prosent.

En av to funksjonshemmede i arbeid

I andre kvartal 2010 oppga om lag en sjettedel av personer i alderen 15-66 år at de hadde en funksjonshemning ifølge tilleggsundersøkelsen til AKU om funksjonshemmede (se tekstboks). Dette tilsvarte 574 000 personer. Av disse var 43,6 prosent i arbeid, og dette var omtrent på samme nivå som i fjerde kvartal 2009. Andelen sysselsatte menn i alderen 15-66 år med en funksjonshemning var 45,8 prosent i begynnelsen av 2010, mens tilsvarende andel blant kvinner var 41,8 prosent.

Forskjellen i andel sysselsatte mellom funksjonshemmede og befolkningen totalt er klart mindre blant de yngste enn blant de eldre. I alderen 15-24 år er differansen 8 prosentpoeng, mens den ligger på nær 35 prosentpoeng i aldersgruppene over dette. Blant de eldste, mellom 60 og 66 år, er imidlertid differansen nede i 25 prosentpoeng. 44 prosent av de sysselsatte funksjonshemmede var deltidsarbeidende i 2010, sammenlignet med 26 prosent av de sysselsatte i alt. Utviklingen de siste tre årene går i retning av en økende andel på heltid blant kvinner, i tråd med den generelle trenden.

En av fire ikke-sysselsatte funksjonshemmede (24 prosent) oppga at de ønsket arbeid i 2010, omtrent det samme som i 2009. Dette tilsvarte 78 000 personer, hvorav 20 000 ble klassifisert som arbeidsledige ut fra kriteriene om aktiv søking og tilgjengelighet i arbeidsmarkedet. Arbeidsledigheten blant funksjonshemmede var dermed 3,5 prosent, noe som var 0,4 prosentpoeng høyere enn for befolkningen totalt. Dette innebar en liten økning sammenlignet med fjerde kvartal 2009, som for befolkningen totalt.

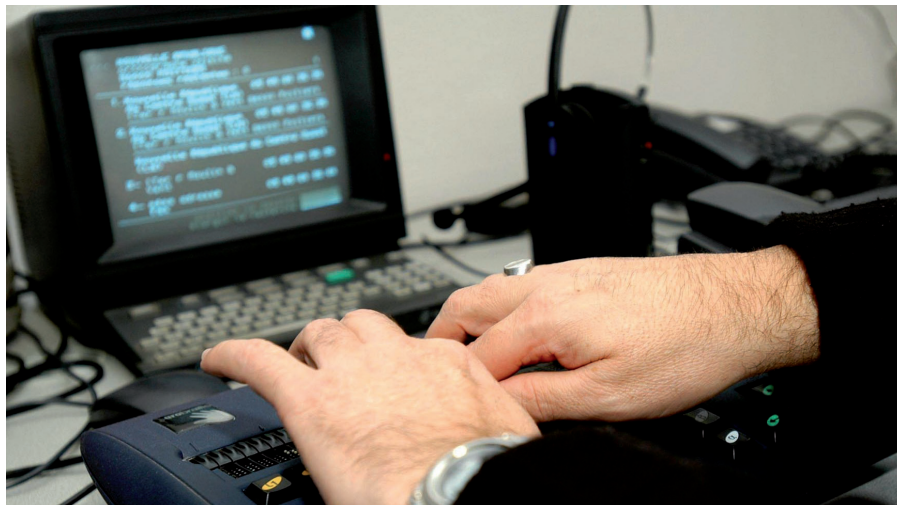
Økt ledighet også blant innvandrere

Den registrerte arbeidsledigheten blant bosatte innvandrere økte med 0,6 prosentpoeng fra mai 2009 til mai i 2010 (se tekstboks). Til sammenligning var økningen i resten av befolkningen på 0,1 prosentpoeng. Den registrerte arbeidsledigheten blant innvandrere var i mai 2010 7,3 prosent, nesten 21 000 personer. Den registrerte ledigheten var 2,7 prosent i befolkningen totalt på samme tidspunkt.

Høyest ledighet var det blant innvandrere fra Afrika (13,5 prosent), EU-land i Øst-Europa (9,3 prosent) og Asia (8,2 prosent). Den høye ledigheten blant innvandrere fra Afrika må blant annet sees i lys av at det er svært mange flyktninger i denne gruppen av innvandrere. Deretter fulgte innvandrere fra Øst-Europa ellers og Sør- og Mellom-Amerika, med henholdsvis 7,2 og 7,0 prosent ledige. Som vanlig var nivået på ledigheten betydelig lavere blant innvandrere fra Nord-Amerika og Oseania (2,7 prosent), Norden (3,2 prosent) og Vest-Europa ellers (3,5 prosent).

Tilleggsundersøkelsen om funksjonshemmede

Tilleggsundersøkelsen til AKU om personer med funksjonshemning på arbeidsmarkedet blir vanligvis gjennomført andre kvartal hvert år. Men i 2009, som vi sammenligner de siste resultatene med, ble den lagt til fjerde kvartal. Dette kan ha en viss betydning for sammenlignbarheten med foregående undersøkelser, selv om sesongsvingninger for denne gruppen antas å være relativt beskjedne. Siden tallene er basert på intervju med et utvalg av befolkningen, vil det være en viss statistisk usikkerhet knyttet til endringstallene.

Statistikken for innvandrere og norskfødte med innvandrereforeldre

Som *innvandrere* regnes her personer som er født i utlandet av utenlandsfødte foreldre. *Norskfødte med innvandrereforeldre* er personer som er født i Norge med to utenlandsfødte foreldre.

Tallene er hentet fra registerbasert sysselsettingsstatistikk for innvandrere (<http://www.ssb.no/emner/06/03/innvarbl/> og <http://www.ssb.no/emner/06/01/innregsys/>). Statistikken gjelder bare dem som er registrert bosatte, det vil si at de ifølge Folkeregisteret forventes å oppholde seg i landet i minst seks måneder.

I alle gruppene som er nevnt ovenfor, var ledigheten størst blant menn – og de største forskjellene var blant innvandrerne fra EU-land i Øst-Europa. Her var den registrerte ledigheten 10,7 prosent blant menn og 6,2 prosent blant kvinner. Dette skyldes blant annet konjunkturedgangen som har rammet den mannsdominerte bygge- og anleggsnæringen. Det er også med på å forklare det høye ledighetsnivået i senere tid blant innvandrere fra EU-land i Øst-Europa (se tekstboks).

EU-land i Øst-Europa

Estland, Latvia, Litauen, Polen, Slovakia, Slovenia, Tsjekia, Ungarn, Romania og Bulgaria

Norskfødte med innvandrerforeldre utgjør foreløpig en liten gruppe på arbeidsmarkedet da de fortsatt er svært unge. I mai 2010 var det i overkant av 700 registrerte arbeidsledige i denne gruppen. De fleste var i alderen 15-29 år, og i denne aldersgruppen var ledigheten 5,3 prosent. Dette var hele 2,8 prosentpoeng lavere enn blant jevnaldrende innvandrere i samme alder, men likevel 1,1 prosentpoeng høyere enn i den øvrige befolkningen. Av disse tre gruppene var det norskfødte med innvandrerforeldre som hadde den høyeste vekst i ledigheten.

Størst nedgang i sysselsettingen blant dem fra Afrika

Andelen sysselsatte innvandrere gikk ned fra 64,2 prosent i fjerde kvartal 2008 til 61,7 prosent i samme kvartal 2009. Det var 251 100 sysselsatte innvandrere i det siste kvartalet i 2009. Dette tilsvarte en vekst på rundt 10 000 personer sammenlignet med samme kvartal året før. Når andelen sysselsatte innvandrere sank på tross av at *antallet* økte, skyldes det vekst i befolkningsgrunnlaget som følge av økt innvandring. Det var innvandrere fra Afrika som hadde størst nedgang i andelen sysselsatte, 4,4 prosentpoeng. Nedgangen i andelen sysselsatte fra EU-landene i Øst-Europa, Asia og Sør- og Mellom-Amerika var på rundt 3 prosentpoeng, mens det i de øvrige gruppene var en nedgang på 1-2 prosentpoeng. Ingen av innvandringsgruppene hadde nedgang i *antallet* sysselsatte.

Innvandremenn hadde en større nedgang i sysselsettingen enn kvinner, en nedgang på henholdsvis 3,4 og 1,6 prosentpoeng. Som tidligere nevnt var nedgangen i sysselsettingen for hele befolkningen også større blant menn enn blant kvinner. Blant innvandrere var forskjellen i andelen sysselsatte menn og kvinner større enn for befolkningen for øvrig. I fjerde kvartal 2009 hadde innvandremenn en sysselsettingsprosent på 65,9, mens den tilsvarende prosenten for innvandrerkvinner var 57,1.

Færre på korttidsopphold

Det var i overkant av 74 600 lønnstakere på korttidsopphold i Norge i fjerde kvartal 2009, nesten 5 800 færre personer enn i samme kvartal året før (se tekstboks). Den sterkeste nedgangen blant lønnstakere på korttidsopphold kom blant personer fra EU-land i Øst-Europa. Antallet sysselsatte bosatte innvandrere fra disse landene økte imidlertid på samme tid, slik at veksten samlet sett var på om lag 1 000 personer. Den største gruppen av lønnstakere på korttidsopphold kom fra Norden utenom Norge (litt under 30 500 personer). Sammen med lønnstakere fra EU-land i Øst-Europa utgjorde de det store flertallet (nesten 74 prosent) av lønnstakere på korttidsopphold i fjerde kvartal 2009.

Statistikk om korttidsopphold

Med korttidsopphold menes opphold *under seks måneder*, det vil si at disse personene ikke blir registrert i Det sentrale folkeregisteret som bosatte. Tallene er hentet fra statistikken over sysselsatte på korttidsopphold (<http://www.ssb.no/emner/06/01/kortsys/>).

Selv om personene ikke regnes som bosatte i Norge, kan de ha arbeid i Norge som strekker seg over flere år. Dette vil typisk gjelde personer som er bosatt i våre naboland, og som daglig eller ukentlig pendler over grensen for å arbeide, samt utenlandske bosatte med arbeid på kontinentalsokkelen eller på norske skip i utenriksfart. En spesiell gruppe er asylsøkere som er i arbeid, men som ikke har fått oppholdstillatelse. Statistikken omfatter foreløpig ikke selvstendig næringsdrivende og sjøfolk som er bosatt utenfor EØS-land.

Den største næringen blant lønnskakere på korttidsopphold var utleie av arbeidskraft, med over en femtedel av lønnskakerne i fjerde kvartal 2009. Deretter fulgte bygge- og anleggsvirksomhet (18 prosent) og industri (13 prosent). De to sistnevnte næringene er klart mannsdominerte, noe som gjenspeiles i at de fleste personer på korttidsopphold i Norge er menn. Av lønnskakere på korttidsopphold fra Norden utenom Norge var det omtrent dobbelt så mange menn som kvinner i fjorårets siste kvartal, og blant lønnskakere fra EU-land i Øst-Europa var bare hver tiende person en kvinne.

En av tre jobber utenom vanlig dagtid

I 2009 jobbet 761 000 personer, eller 33 prosent av alle ansatte, utenom vanlig dagtid (mandag–fredag klokken 06–18) i sin hovedjobb, ifølge AKU. Dette er et noe lavere nivå enn i perioden 2001-2008, da andelen lå på mellom 34 og 36 prosent. Det er vanligst med arbeid utenom vanlig dagtid innenfor overnattings- og serveringsvirksomhet og innenfor transport og lagring, der henholdsvis 72 og 62 prosent hadde slikt arbeid i 2009. For overnattings- og serveringsvirksomhet var dette en nedgang på 4 prosentpoeng og for transport og lagring en økning på 6 prosentpoeng fra 2008. I helse- og sosialnæringen hadde 51 prosent arbeid utenom vanlig dagtid både i 2008 og 2009. I bygge- og anleggsvirksomhet og undervisning jobbet rundt 10 prosent av de ansatte utenom vanlig dagtid i 2009.

Andel ansatte kvinner med arbeid utenom vanlig dagtid var klart høyere enn for menn, med 37 mot 29 prosent. Den viktigste årsaken til dette er at langt flere kvinner enn menn er ansatt i helse- og sosialnæringen. Arbeid utenom vanlig dagtid er svært vanlig i denne næringen, som i tillegg sysselsetter svært mange personer. Selv om det totalt sett er vanligst med slikt arbeidstid blant kvinner, er variasjonene mellom næringene stor. I 2009 var for eksempel andel av ansatte med arbeid utenom vanlig dagtid høy blant menn i næringene industri, transport og lagring.

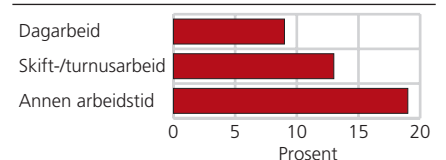
Arbeid utenom vanlig dagtid er en praktisk måte å kombinere arbeid og studier på for mange unge. Blant ansatte 15-29 år var det 46 prosent med slikt arbeid i 2009. I aldersgruppen 30-54 år arbeidet 30 prosent utenom vanlig dagtid, mens andelen blant ansatte 55-74 år var 26 prosent. Som vi har nevnt tidligere, gikk sysselsettingen noe ned blant ungdom fra 2008 til 2009, og det var blant dem med arbeid utenom vanlig dagtid at nedgangen var sterkest (20 000 færre i alderen 15-29 år).

Arbeidstidsordning har betydning for arbeidsmiljøet

Arbeidstid og når på døgnet man jobber, kan ha betydning for arbeidsmiljøet generelt. En av tre jobber utenom vanlig dagtid (Arbeidskraftundersøkelsen (AKU) 2009). Som nevnt tidligere i artikkelen viser tall fra arbeidskraftundersøkelsen at 8,1 prosent av alle ansatte er midlertidig ansatt. I levekårsundersøkelsen, som også kartlegger midlertidige ansettelser, ser vi at når det gjelder hvem som er midlertidig ansatt, har arbeidstidsordning betydning. Det er færrest midlertidig ansatte blant personer med dagarbeid (se figur 6), flere blant skift- og turnusarbeidere og flest blant dem som har andre arbeidstidsordninger utenom dagarbeid (se tekstboks).

Figur 6. Midlertidig ansatte, etter arbeidstidsordning. 2009. Prosent

Kilde: Levekårsundersøkelsen 2009, Statistisk sentralbyrå.

Arbeidstidsordninger i levekårsundersøkelsen

Vi skiller mellom:

- 1) dagarbeid (mellom klokken 06.00–18.00),
- 2) skift eller turnusarbeid,
- 3) andre arbeidstidsordninger (for eksempel kvelds- eller nattarbeid, eller dagarbeid som begynner før klokken 06.00 eller slutter senere enn 18.00).

Arbeidstidsordning har også betydning for opplevelse av tilhørighet og egne vurderinger av utviklingsmuligheter i jobben. Mens 80 prosent av alle sysselsatte svarer at de føler en høy grad av tilhørighet til virksomheten eller bedriften de jobber i, svarer 76 prosent av skift- og turnusarbeiderne det samme. Andelen som føler tilhørighet til bedriften, har fra 2006 til 2009 gått ned blant alle sysselsatte så vel som blant skift- og turnusarbeidere.

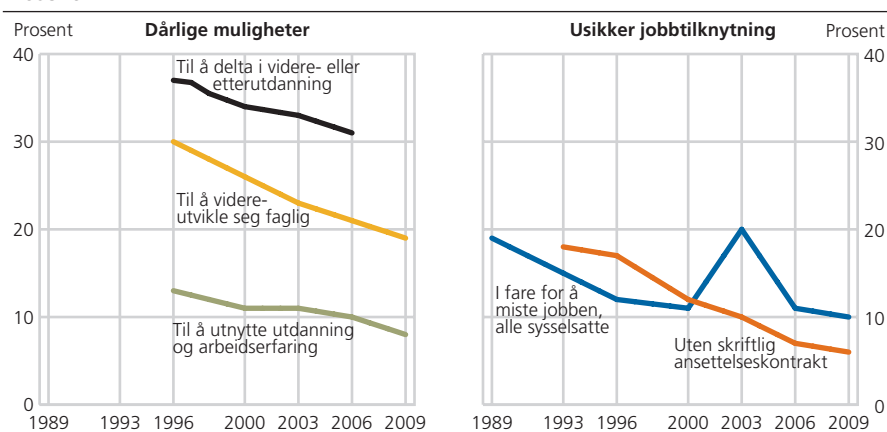
Ansatte skift- og turnusarbeidere oppgir dessuten at de har dårligere utviklingsmuligheter på jobb enn ansatte generelt. 12 prosent av ansatte skift- og turnusarbeidere svarer at de har dårlige muligheter til å utnytte utdanning og arbeidserfaring, mot 8 prosent blant alle ansatte. Videre svarer 27 prosent av ansatte skift- og turnusarbeidere at de har dårlige muligheter til å videreutvikle seg faglig, mens 19 prosent blant alle ansatte svarer det samme. Imidlertid

har utviklingen over tid vært mer positiv; det er færre ansatte som opplever at utviklingsmulighetene på jobben er dårlige i dag enn tidligere, og dette gjelder både ansatte generelt og ansatte skift- og turnusarbeidere (se figur 7).

Færre jobber uten kontrakt

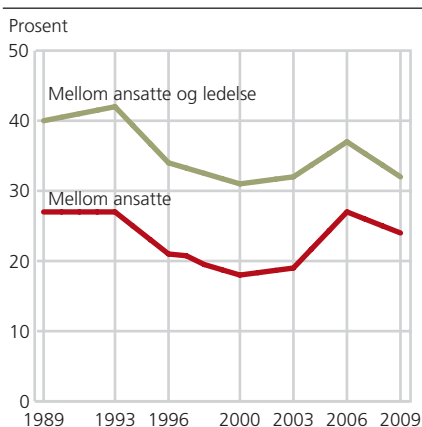
Fra midten av 1990-tallet og fram til i dag har det vært en vesentlig nedgang i andelen sysselsatte som jobber uten skriftlig ansettelseskontrakt (se figur 7). Men til tross for nedgang i andelen er det fortsatt visse næringer som skiller seg ut i negativ retning. Innenfor jordbruk, skogbruk og fiske samt overnattings- og serveringsvirksomhet og varehandel svarte henholdsvis 16, 13 og 11 prosent at de var uten skriftlig ansettelseskontrakt i 2009. Fra 2000 til 2003 var det en sterk økning i andelen sysselsatte som mente de sto i fare for å miste jobben. I 2006 og 2009 var denne andelen igjen nede på samme nivå som 2000.

Figur 7. **Utviklingsmuligheter på jobb og usikker jobbtilknytning. Ansatte. 1989-2009. Prosent**

Kilde: Arbeidsmiljøundersøkelsene 1989 og 1993, Levekårsundersøkelsene 1996-2009, Statistisk sentralbyrå.

Figur 8. **Opplevelse av dårlig forhold mellom ansatte og ledelse og mellom ansatte. Ofte eller av og til. Ansatte. 1989-2009. Prosent**

Kilde: Arbeidsmiljøundersøkelsene 1989 og 1993, Levekårsundersøkelsene 1996-2009, Statistisk sentralbyrå.

Dårlige relasjoner på jobben

Andel ansatte som opplever dårlige forhold mellom ansatte og mellom ansatte og ledelse, var på sitt høyeste på begynnelsen av 1990-tallet men gikk deretter gradvis ned før vi fikk en ny topp i 2006. I 2009 gikk andelene igjen ned (se figur 8). Personer med skift- og turnusarbeid opplever dette i større grad enn personer med andre arbeidstidsordninger. Fortsatt er det flere kvinner enn menn som opplever dårlige forhold i arbeidslivet, og særlig gjelder dette sykepleiere og pedagoger.

Nesten en av ti ansatte er selv involvert i ubehagelige konflikter med overordnede eller arbeidskollegaer på arbeidsplassen. Selv om mange opplever dårlige forhold og konflikter på arbeidsplassen, betyr det ikke at man selv er involvert i konflikter. Men det kan se ut som om ansatte innenfor skift- og turnusarbeid er noe mer involvert i konflikter enn ansatte ellers. Det er imidlertid ikke slik at kvinner generelt er mer involvert i konflikter enn menn, selv om de i større grad enn menn opplever dårlige personforhold.

Nær tre av ti ansatte oppgir at de sjelden eller aldri får tilbakemelding fra overordnede på hvordan de utfører jobben sin (se figur 9). Dette er omtrent på samme nivå som i 2006, men noe færre enn i 2003. Skift- og turnusarbeidere er noe overrepresentert også på dette området. Samtidig viser tallene at en av tre ansatte blir møtt med uvilje fra sjefen hvis de kommer med kritiske synspunkter på arbeidsforholdene. Også dette forholdet har holdt seg relativt stabilt. Her er skift- og turnusarbeidere kraftig overrepresentert, da hele 44 prosent oppgir slike arbeidsforhold, mot 34 prosent blant alle ansatte.

Skift- og turnusarbeidere har mindre selvbestemmelse

En av tre ansatte bestemmer i høy grad hvilke arbeidsoppgaver de skal få, mens to av tre bestemmer i høy grad hvordan de skal utføre arbeidet i 2009. Vi finner ingen endringer fra 2006, men noe økning i forhold til målepunktene i 2000 og 2003. Nær åtte av ti kan selv bestemme når de vil ta pauser, mens vel halvparten kan bestemme eget arbeidstempo. Et generelt trekk vi ser igjen år etter år, er at kvinner har mindre grad av selvbestemmelse over eget arbeid enn det menn har (se figur 10) og at selvbestemmelse øker med alder. Her er det store forskjeller mellom ansatte med ulike arbeidstidsordninger, der skift- og turnusarbeidere i mindre grad enn andre ansatte kan bestemme arbeidstempo, hvordan man skal utføre arbeidet, når de tar pauser og om de kan påvirke beslutninger som er viktig for eget arbeid.

I tillegg viser tallene fra undersøkelsen i 2009 at kvinner og skift- og turnusarbeidere er overrepresentert i yrker som krever kunde- og klientkontakt. Seks av ti sysselsatte har «ansikt til ansikt-kontakt» halvparten av arbeidsdagen eller mer, samme andel som i 2006. Blant kvinner er denne andelen åtte av ti. Nær to av ti sysselsatte må i høy grad forholde seg til sterke følelser hos kunder/klienter i sitt arbeid, omtrent det samme som i 2006. Andelen blant kvinner er nær tre av ti. Vi vet også at det er flest kvinner som har skift- og turnusarbeid (Arbeidskraftundersøkelsen 2010, Statistisk sentralbyrå).

3 prosent har opplevd trakassering på arbeidsplassen ...

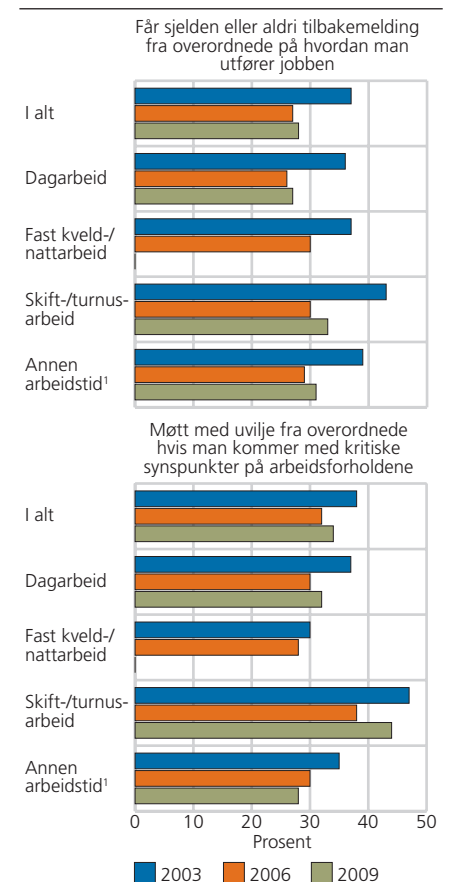
I undersøkelsen fra 2009 oppgir 3 prosent av alle sysselsatte å ha vært utsatt for trakassering i form av uønsket seksuell oppmerksomhet, kommentarer og lignende. Denne andelen har holdt seg ganske stabil i årene dette har blitt kartlagt. Kvinner er mer utsatt enn menn, spesielt unge kvinner, der hele 12 prosent svarer at de har vært utsatt for uønsket seksuell oppmerksomhet, kommentarer eller lignende et par ganger i måneden eller oftere. Dette er på samme nivå som i 2006. Blant ulike yrkesgrupper skiller sykepleiere og salg- og serviceyrker seg ut med høyere andeler.

2 prosent av alle sysselsatte svarer at de er utsatt for plaging eller erting fra arbeidskamerater et par ganger i måneden eller mer. Like mange oppgir at de plages eller ertes av overordnede. Andelen sysselsatte som er utsatt for dette, har vært omtrent på samme nivå i alle årene det har blitt kartlagt.

... og 4 prosent har vært utsatt for vold

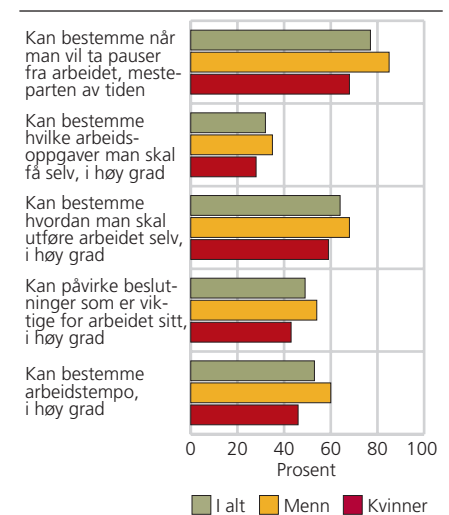
I 2009 oppgir 4 prosent av alle sysselsatte at de er blitt utsatt for vold på arbeidsplassen de siste tolv månedene. 3 prosent har blitt utsatt for trusler om vold. Skift- og turnusarbeidere er overrepresentert blant voldsutsatte. Dette skyldes nok at en stor gruppe av dem som har skift- og turnusarbeid, jobber innenfor helse- og sosialnæringen. Sykepleiere er sterkt overrepresentert blant de voldsutsatte. Hele to av ti sykepleiere svarer i 2009 at de er blitt utsatt for vold på arbeidsplassen i løpet av de siste tolv månedene. Personer i

Figur 9. Tilbakemelding fra overordnede, etter arbeidstidsordning. Ansatte. 2003-2009. Prosent

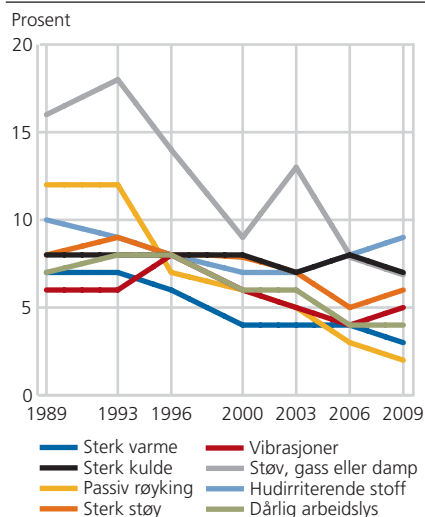
¹ Inkluderer fast kvelds-/nattarbeid i 2009.
Kilde: Levekårsundersøkelsene 2003-2009, Statistisk sentralbyrå.

Figur 10. Selvbestemmelse på jobben, etter arbeidstidsordning og kjønn. Ansatte. 2009. Prosent

Kilde: Levekårsundersøkelsen 2009, Statistisk sentralbyrå.

Figur 11. Fysisk og kjemisk arbeidsmiljø. Sysselsatte. 1989-2009. Prosent

Kilde: Arbeidsmiljøundersøkelsene 1989 og 1993, Levekårsundersøkelsene 1996-2009, Statistisk sentralbyrå.

salgs- og serviceyrker er også særlig utsatt; en av ti oppgir å ha blitt utsatt for vold i løpet av de siste tolv månedene.

Bedre fysisk arbeidsmiljø ...

Det fysiske arbeidsmiljøet har bedret seg på en del områder de siste 20 årene. Negative faktorer som dårlig arbeidslys, utsatthet for passiv røyking, sterk varme, støv, gass eller damp har alle vist nedgang i denne perioden. Når det gjelder utsatthet for forhold som sterk kulde, støy, vibrasjoner og hudirriterende stoffer, har andelen holdt seg relativt stabile i de 20 årene dette er kartlagt (se figur 11). Mindre enn en av ti av alle sysselsatte er utsatt for disse forholdene.

Det er store variasjoner mellom yrkesgrupper og ulike næringer når det gjelder utsatthet for ulike fysiske og kjemiske arbeidsmiljøforhold; ulike yrker og næringer er eksponert for ulike forhold. Likevel ser det ut som om det generelle bildet også stemmer for de fleste enkeltyrkene; det fysiske arbeidsmiljøet har holdt seg stabilt eller blitt noe bedre. En tendens som fortsatt gjelder, er at ungdom synes å være noe mer utsatt for dårlig fysisk arbeidsmiljø enn eldre sysselsatte. En forklaring på dette kan være at mange av de sysselsatte i aldersgruppen 18-24 år verken har eller er i ferd med å ta høyere utdanning, og dermed i stor grad jobber i ufaglærte yrker med et tøffere fysisk arbeidsmiljø.

... og færre tunge løft

Ergonomiske belastninger i arbeidslivet kartlegges gjennom spørsmål om ulike arbeidsstillinger, tunge løft og hvor ofte dette forekommer. 7 prosent av alle sysselsatte må sitte på huk eller på kne mesteparten av arbeidstiden. En like stor andel må mesteparten av tiden arbeide med hendene løftet. En av tre sysselsatte oppgir at de arbeider med gjentatte eller ensidige bevegelser mesteparten av tiden. Langt færre enn tidligere oppgir nå å måtte arbeide framoverbøyd uten støtte, en nedgang fra 12 prosent i 1989 til 6 prosent i 2009. Det samme ser vi for daglige tunge løft. 18 prosent svarte at de måtte løfte 20 kg eller mer fem eller flere ganger daglig i 1989. 20 år senere er denne andelen 12 prosent. De mest utsatte yrkesgruppene er bønder, sykepleiere, håndverkere og operatører/sjåførere. Men også for disse yrkesgruppene har andel tunge løft blitt redusert med årene.

Statiske arbeidsstillinger der man sitter foran en PC-skjerm, er derimot blitt svært utbredt. Syv av ti sysselsatte har en slik jobb i 2009. Dette varierer imidlertid i stor grad etter yrke. Nær sagt alle sysselsatte i akademiske yrker (98 prosent) svarer at de arbeider med tastatur eller datamus, mens relativt få bønder og fiskere, operatører og sjåførere og håndverkere svarer det samme. 29, 32 og 35 prosent innenfor disse yrkene arbeider foran en PC-skjerm.

Flest kvinner med yrkesrelaterte helseplager

I overkant av en av ti sysselsatte har smerter i nakke, skuldre eller øvre del av ryggen som de oppgir helt eller delvis skyldes arbeidet. Dette er den helseplagen som flest oppga skyldtes arbeidet. Det var noen færre med slike plager i 2006 og 2009 enn tidligere år. Kroppslige helseplager som skyldes forhold på arbeidsplassen, stiger med økende alder. Flere kvinner enn menn oppgir slike plager.

Andelen som har vært utsatt for arbeidsulykker de siste tolv månedene holdt seg stabil på 3 prosent fra 1989 til 2006. I 2009 svarer 2 prosent at de har vært utsatt for dette. Det er en tendens til at unge menn i større grad enn andre er utsatt for arbeidsulykker. Det er store forskjeller mellom yrkesgruppene, og håndverkere er i størst grad utsatt, med 5 prosent i 2009.

Levekårsundersøkelsen

Levekårsundersøkelsen er en årlig utvalgsundersøkelse med varierende tema som gjentas hvert tredje år. Fra og med 2006 er utvalget i levekårsundersøkelsen, når arbeidsmiljø er tema, om lag 19 000 personer i alderen 18-66 år. Dette gir økte muligheter til detaljerte analyser av arbeidsmiljøet i ulike yrkesgrupper og næringer.

Det er også opprettet et panel, det vil si at de samme personene som ble trukket ut til å delta i 2006, er blitt intervjuet igjen i 2009, og de vil bli kontaktet hvert tredje år framover. For mer informasjon om undersøkelsene, se Wilhelmsen (2010), Dalsgaard-Rørvik (2007) og Normann (2006).

Referanser

- Dalsgaard-Rørvik, Therese Dorothea (2007): Samordnet levekårsundersøkelse 2006 – tverrsnitt. Tema: Arbeidsmiljø. Dokumentasjonsrapport, Notater 47/2007, Statistisk sentralbyrå.
- Normann, Tor Morten (2007): Arbeidsmiljøundersøkelsen 2006: Stor satsing på arbeidsmiljødata, *Samfunnspeilet 2*, 2007, Statistisk sentralbyrå.
- Statistisk sentralbyrå (4. desember 2008): «Kraftig konjunkturedgang i vente» (<http://www.ssb.no/kt/arkiv/>)
- Statistisk sentralbyrå (17. februar 2010): «Færre jobber utenom vanlig dagtid» (<http://www.ssb.no/akutidord/>)
- Statistisk sentralbyrå (19. februar 2009): «Kraftig konjunkturedgang» (<http://www.ssb.no/kt/arkiv/>)
- Statistisk sentralbyrå (28. mai 2009): «Den verste produksjonsnedgangen bak oss» (<http://www.ssb.no/kt/arkiv/>)
- Statistisk sentralbyrå (2. september 2010): «Nær konjunkturbunnen?» (<http://www.ssb.no/kt/>)
- Wilhelmsen, Marit (2010): Samordnet levekårsundersøkelse 2009 – Tverrsnitt. Tema: Arbeidsmiljø. Dokumentasjonsrapport, Notater 2010/16, Statistisk sentralbyrå.